

TURBUCZ Péter

Magyar Nemzeti Levéltár, BAZ Megyei Levéltára
Miskolc, Magyarország
peterturbucz88@gmail.com

A TÖRTÉNELEMTŐL AZ IRODALOMIG

Életrajzi vázlat Asztalos Miklós életéről

Od istorije do književnosti

Biografska skica života Mikloša Astaloša

From History to Literature

Biographical Sketch of the Life of Miklós Asztalos

A tanulmány Asztalos Miklós fordulatokban gazdag életét igyekszik röviden összefoglalni. A témában korábban keletkezett publikációkkal szemben a jelen áttekintés nem a személyes vagy családi élmények felől közelít a tárgyahoz. Megállapításaimat levéltári dokumentumokra és saját kutatásaimra építem. Nagyban támaszkodtam Asztalosnak a saját maga által írt visszaemlékezéseire, valamint levelezésére, továbbá a közrebocsátott forrásszöveghez igazodva tanulmányomban hosszabban foglalkozom a történész fiatalkorával is. Saját tudományos fejlődése rekonstrukciója közben egyaránt röviden érintem a Móriczsal kapcsolatos irodalmi kapcsolatát. A szakirodalommal szemben, amelyek a történészi vagy a kései szépírói attitűdöket emelték ki, én a teljes irodalmi működését érintem. Asztalos visszaemlékezéseinek keletkezési körülményeiről szintén kevés szó esett korábban, így munkámban a második világháború utáni évtizedek bemutatása ugyancsak helyet kapott.

Kulcsszavak: Asztalos Miklós élete, Horthy-korszak, történelemtudomány, színház, film

A történetíróként számontartott Asztalos Miklós (1899–1986) munkássága csak a magyarországi rendszerváltozás után került ismét az érdeklődés középpontjába. Ámbár fordulatokban bővelkedő életéről időről időre születtek publikációk (Pogány 1990; Ambrus 1994; Pomogáts 1999; Kántor 1999), valamint legfontosabb történelmi témájú műveit és még az *Alibi* című regényét is újra kiadták (Asztalos 2012), mindezek ellenére életútjában, továbbá tudományos

és irodalmi működése megismerésében komoly hézagok mutatkoznak. Ennek következtében az 1960-as évek végétől az 1980-as évek elejéig készített visszaemlékezései létezéséről a legutóbbi időkig lényegében csak egykori ismerősei, valamint az életét kutató szakemberek rendelkeztek több-kevesebb ismerettel. Ekként a most közrebocsátott művéről a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai, valamint a Móricz-kutatókon kívül csak kevesen tudtak. Haladjunk azonban sorjában, lássuk, ki volt Asztalos Miklós, illetve miért írt visszaemlékezéseket.

A múlt századforduló elején az Asztalos család Erdélyben élt. A későbbi történész első emlékei Kolozsvárról valók, amit egyik memoárjában meglehetősen vidékiesnek mutat be (PIM G124 Asztalos 1973, 4). Gyermekkorában szülei gyakran elvitték moziba és az édesanyja néha színházba is. Ekkor szerette meg a mozgókép és a színjátszás műfaját. 1908-ban, az Apolló moziban sugárzott *Velencei tragédia* című film megtekintése tett rá először mély benyomást. Pár évvel később pedig személyesen látta Waldemar Psylandert. Közvetlenül a világháborút megelőzően, a gyermek már rendelkezett saját vetítógéppel és néhány „kimustrált” filmtekerccsel (PIM G124 Asztalos 1973, 5–9). Az ifjú Asztalos akkoriban még nem akart történetírói babérokra törni, hanem író kívánt lenni, akinek egyszer talán színpadra állítják vagy megfilmesítik valamelyik művét. Előbbire nem kellett sokáig várnia, ugyanis 1919 őszén Kolozsvárott, a Belvárosi Komédia színpadán Szentimrei Jenő társulata bemutatta egyik egyfelvonásosát (PIM G120 Asztalos 1971, 7).

Első, kéziratban maradt irodalmi próbálkozásai a tízes évek közepére esnek. 1914/15-ben a fiatalember – Anatole France hatása alatt – megírta a *Júdás* című 6000 soros verses tragédiáját (Asztalos 2020, 9). Emellett barátaival közös diáklapot szerkesztett *Ne Vicogj – Tudákos Heti Lap* címmel, valamint egy füzetbe összegyűjtötte addigi irományait (Szász 2012, 278). A következő évek további, torzóban maradt vagy megjelenésre szerzőjük által alkalmatlannak ítélt regényei: *Fantomás Pesten* 1916/17-ből, *Boldogok, akik bíznak* 1917-ből, *A költő násza* 1918-ból, *Szerelem* 1919-ből, *Tisztaság* 1921/22-ből (OSZK Kézirattár Fond 301).

A világháború alatt az ifjú előbb egy budapesti fiúnevelő intézetbe került, majd Székelyudvarhelyre költözött. 1917-ben innen vitték a háborúba, s csak 1920-ban (Erdélyből elüldözött szüleit követve) tért vissza a magyar fővárosba. Katonaidejét végig a cs. és kir. 82. székely gyalogezredben szolgálta. Alakulatából – hivatalosan szívidegességi alapon – szeptember folyamán leszerelték (PIM G116 Asztalos 1969, 1). Ekkoriban teljesen Ady költészetének hatása alatt állt (Református kollégium, Székelyudvarhely, 1917, 40; MTAKIK Kt. Ms 5464/118. Asztalos-levél; MNL OL K 726 71/1930. Asztalos Miklós irodalmi munkássága, 10), akiről később előadásokat tartott, s 1924-ig több alkalommal maga is kipro-

bálta versfaragó tehetségét. Ekként *Versek* címmel 1923-ban Molnár Endrével és Zeykváry Elemérrel könyvet is írt (*Szózat*, 1923. júl. 8. 15).

Visszakanyarodva az összeomlás idejére, obsitján még alig száradt meg a tinta, amikor beiratkozott a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára, de az egyenruhát talán két hónapra sem vette le. Egy szemesztert teljesített ugyan, majd jött a román támadás, így a nacionalizmustól áthatott egyetemista csatlakozott a szentkereszthegyi Kratochvil Károly vezette Székely Hadosztályhoz, melynek kötelékében részt vett az erdélyi harcokban (MNL OL K 726 71/1930. Asztalos Miklós önéletrajza), vagyis védte tovább Magyarország függetlenségét és területi integritását. 1918 őszén ő volt a bánffyhungyadi állomás átmeneti katonai parancsnoka. Erre az időre, 1918 novemberére esett katonai működésének legellentmondásosabb pillanata, amikor szemtanúja és részese (de nem elkövetője) volt a jósikafalvi mézszárlásnak. Az eseményekbe kolozsvári nemzetőrként sodródott bele (Ablonczy 2020, 106–108).

1919-et írunk. A fegyverpogás még javában tart az országban, amikor Asztalos írásai immár nyomtatásban is megjelennek. E cikkek közül a fontosabbak: *Most jöttem Erdélyből*; *Az élet képe a színpadon*; *Néhány szó a szezonról*; *Az örök emberi*; *A Tánc művészete*; *A tragikomédia*; *Templomi hangverseny* (MNL OL K 726 71/1930. Asztalos Miklós irodalmi munkássága, 3–4).

A publicisztikai tevékenységen túl a fiatalember folytatta egyetemi tanulmányait, igaz, nem Kolozsvárott a jogon, hanem a Budapestre menekült pozsonyi egyetem bölcsészettudományi karán, magyar és történelem szakon. 1922 októberében bölcsészdoktori szigorlatot tett *summa cum laude* eredménnyel magyar irodalomtörténet főtárgyból, valamint magyar történet és magyar nyelvészet melléktárgyakból. Az intézménnyel együtt azután 1923-ban ő is Pécsre költözött. A száműzött felsőoktatási intézmény újjászervezése megindította érzelmeit, amit *A pécsi egyetem megnyitásakor* című versében örökített meg:

*Legyél a magyar égen fennen világló fáklya.
Eltévedett lelkeknek visszavezérlő lámpa.*

*Legyél a jóban – rosszban tenmagad mindörökre,
Mert te vagy a legtisztább Igazság hirdetője.*

*Legyen az eredményed az, mit a szíved áhít,
Vándor utad után nyugodt otthont találj itt.*

*Legyen áldott a kebled: színigazság forrása,
S ha jönnek gyermekid, öleld őket reája.*

*Árnyékot homlokodra egy gyermeked se vessen.
Tévbevesztő új utat egy fiad se keressen.*

*Meleg kebledre térők értsenek tégedet
S ragyogd igaz békéddel be
A déli végeket.*

(Asztalos 1923, 2.)

Eközben 1921. november 1-jétől a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában volt könyvtáros, először önkéntes gyakornokként, később szaknapidíjas, mígnem végül 1926 februárjától illetményes gyakornokként (MNL OL K 726 71/1930. Asztalos Miklós önéletrajza; lásd még PIM G116 Asztalos 1969, 65–66).

A napilapok először 1923-ban említik együtt a nevét Móricz Zsigmondéval, mégpedig az *Uj Élet* szépirodalmi lapban, amelynek lapjain az író egy novellát, míg Asztalos egy regényközleményt helyezett el (*Szózat*, 1923. márc. 15. 9). Egy év múlva recenziót készít Móricznak *A vadkan* című könyvéről (MNL OL K 726 71/1930. Asztalos Miklós irodalmi munkássága, 6).

Ám hiába próbálkozott, a szépirodalomban és a költészetben ekkor nem talált rá egyéniségére, viszont a történelemszakmában – annak ellenére, hogy első könyvei megjelenését még saját maga finanszírozta – gyorsan haladt előre. Az 1922 és 1925 között publikált tudományos írásaiból néhány: *Magyarósi Sz. József egy elfelejtett író* (1922), *Egy történetírói tévedés: Contra Veress Endre* (1923), *A Pozsony-megyei Réte református egyházának feljegyzései és keresztelési könyve 1701–1717* (Pécs, 1924), *Pécs költségvetése a szabadságharc alatt* (1924), *Adatok az Akadémia kialakulásához: Guzmics Izidor ismeretlen levelei alapján* (1925).

A cikkek és tanulmányok írásán túl történetírói érvényesülésén sokat lendített, hogy 1926-ban a *Tolnai Új Világlexikona* munkatársa lett, ami egy időre többé-kevésbé biztos egzisztenciát jelentett a szegénységben élő fiatalembernek. A húszas évek második felében két fontos könyvet írt: *Wesselényi Miklós, az első nemzetiségi politikus* (Pécs, 1927) és *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés* (Pécs, 1928), továbbá rendszeresen publikált és tartott előadásokat különféle irodalom- és történelemtudományi témákban. 1927-ben a *Híd* című lapban közreadott *Az erdélyi Móricz Zsigmond* című írásával hívta föl magára az olvasók és az író figyelmét.¹ Cikkében a transzilvanizmus eszméjétől áthatva nem kevesebbet állított, minthogy a *Tündérvilla* és *A nagy fejedelem* írója maga is erdélyi, hiszen e művei tanúbizonysága szerint meghódította őt az erdélyi lélek. E megállapítás

¹ A cikk utóéletét lásd Finta 1940, 9.

megettétele azért volt fontos számára, mert úgy vélte, az igazi magyar szellem és élet Mohács után csak Erdélyben honolt, és bármilyen megújulást sokáig kizárólag csak onnan lehetett várni (Bernát 1986, 666–667).

Karrierje beindításában nagy segítségére volt még az általa vezetett Bartha Miklós Társaság is, melynek *Évkönyvében* publikálta az áttörést jelentő *Az erdélyi tudat kialakulása* (1925) című tanulmányát (PIM G122 Asztalos 1970, 3–6; Cseke 2005, 62), illetőleg Milotay István és Bajcsy-Zsilinszky Endre, akik jó kritikáikkal támogatták (Milotay 1929, 1–2; Asztalos 2020, 12). Munkássága kapcsán komolyabb szakmai ellenvetésekkel abban az időben szinte kizárólag Hajnal István élt. Ő Asztalos *Kossuth*-könyvéből hiányolta a levéltári anyagok feldolgozását (Hajnal 1928a, 898–900; Hajnal 1928b, 938–939; vö. Albrecht 1928, 280–281). Tanácsait a szerző hamar megfogadta, és 1927-től 1930-ig tanulmányútjai keretében bejárta Európa nagyvárosait. Egyebek között kutatott Wittenbergben, Bécsben, Berlinben, Halléban, Münchenben, Nürnbergben, Eislebenben, Drezdában, Varsóban, illetőleg egy rövid ideig megfordult még Brüsszelben, Antwerpenben, Stockholmban, Koppenhágában és Párizsban is (Turbucz 2020, 137–138).

A húszas évek végétől mentorai között ekkor már ott találni Szekfű Gyulát és Hóman Bálintot. Szekfű külföldi tanulmányutakhoz segítette hozzá, illetve az általa szerkesztett *Magyar Szemlében* 1928-tól 1933-ig rendszeresen publikálhatta legprovokatívabb írásait is (Asztalos 2020, 15). Itt jelent meg például a *Pécs szellemi élete* című cikke, amiben a kulturális fejlettségével büszkélkedő várost, történelmi példákkal illusztrálva, ő Debrecenhez és Szegedhez mérve több szempontból lemaradtként, megosztottként és másodvonalbeliként mutatta be (Asztalos 1929, 216–226). A szóban forgó írás akkora botrányt kavart, hogy hónapokig a baranyai megyeszékhely leggyűlöltebb embere képében tetszeleghetett pesti barátai előtt.² Így írt erről Szekfűnek:

A cikk kétségtelenül nagy érdeklődést váltott ki és mindenütt élénk megvitatás tárgya. A legkülönbözőbb társadalmi rétegek részéről hallottam nyilatkozatokat, így katonatiszti, tanári, egyetemi tanári és bírói körökből. Valamennyien nagyon melegen nyilatkoztak a cikk tárgyilagosságáról és tartalmi gazdagságáról. Mindazonáltal akadtak olyanok is, akik, ha szemben nem is, de elítélőleg nyilatkoztak a cikk egyes részeiről. Így némelyeknek az fáj, hogy Pécsről azt írtam, hogy kis város, és nem metropolisnak dicsértem. Littke, a pezsgógyáros megnevezelt, hogy a Nemzeti Ligát, amelynek ő az elnöke, de aminek semmi

² Tanulmányára egyébként a *Pécsi Napló* vezércikkben reagált. *Pécsi Napló*, 1929. márc. 7. 1.

jelentősége nincs, nem emeltem ki. Neheztel a két napilap és horribile dictu Thienemann Tivadar (ezt kerülő úton hallottam), aki „fel van háborodva” Pécs lejelentéktelenítéséért. Amint azonban én ismerem a helyzetet, Thienemannból is inkább a Dunántúl rt.-nél anyagilag érdekelt ember beszélhet. Az első fecske ma jelentkezett a mellékelt vezércikk alakjában. A cikk maga oly hebehurgya, hogy nem érdemes komolyan venni, mint ahogy én napirendre is térek felette, mindazonáltal kötelességemnek tartottam Néked Méltóságos Uram megküldeni. Az itt-ott hallható elégedetlen hangokkal szemben legyen szabad két professzori véleményre hivatkoznom. Rhorer László azt mondta: „Mondj igazat és betörök a fejed”, Bozóky Géza pedig, akinek objektivitása kétségen felül áll, melegen gratulált és kiemelte, hogy örül a cikk tárgyilagosságának.

Meg kell állapítanom, hogy cikkem a figyelemkeltést a legteljesebb mértékben elérte. Amennyiben újabb nyomtatott reflexiók lennének, bátor leszek azokat is megküldeni (OSZK Kézirattár, Fond 7/59. Asztalos-levél).

Amíg Szekfű a publikációs felületet biztosította fiatal kollégájának, illetve bevezette a Magyar Szemle Társaságba, addig ezzel majdnem egy időben, 1929-ben elkerült Baranyából, és Hóman a Nemzeti Múzeumhoz tartozó Széchényi Könyvtárban biztos állásba juttatta (Asztalos 2020, 25). Nem is tért vissza Pécsre 1940-ig, akkor is mindössze egy rövid színházi bemutató erejéig (Villáminterjú... *Pécsi Napló*, 1940. nov. 9. 5). Asztalos mindenestre hálás volt pártolójának, de kezdettől fogva mindent megtett azért, hogy szakmája ne egy újabb „Szekfű-fölfedezett” vagy „Hóman-boyt” lásson benne. Furcsamód az epigonszerepből való kitörést éppen a két mester tette lehetővé számára. A *Magyar történetről* az ifjú historikus írhatott kritikákat (Asztalos 1931, 553–563; Asztalos 1932, 262–268; Asztalos 1933, 492–497), továbbá Hóman a készülőfélben lévő részek kéziratait úgyszintén rendelkezésére bocsátotta, biztosítva, hogy *A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig* (Budapest, 1933) című, Pethő Sándorral közösen írt monográfia az évtized egyik legsikeresebb történelmi összefoglalója lehessen, amit néhány éven belül olaszra is lefordítottak. Saját füzetei és monográfiái szintén szakmai elhivatottságának tanúbizonyságai. 1932-ben a székelyek őstörténetével foglalkozott (*A székelyek őstörténete letelepülésükig*. Kolozsvár, 1932). 1933-ban megjelentette *A korszerű nemzeti eszme – A revízió alapvetése* (Budapest, 1933) című könyvét, a következő évben pedig kiadásra kerültek *A Monarchiától az utódállamokig: Honnan és hová vezet a magyarság útja* (Budapest, 1934), valamint a *II. Rákóczi Ferenc és kora* (Budapest, 1934) című művek.

Politikai jobbratolódása következtében a harmincas évek derekán szakított az eközben balra sodródó Szekfűvel, majd Hóman segítségével kipróbálta magát a napi politikában is, ami teljes vereséggel végződött. Az 1935-ös országgyűlési választások őriszentpéteri választókerületében való kudarcával balszerencséje még nem ért véget; az 1936/37-es év egyaránt csalódásokkal volt terhelt. A *történeti Erdély* című tanulmánykötet nyomán kibontakozó romániai és magyarországi botrány teljesen elsodorta a szerkesztő Asztalost, aki Teleki Pálnak köszönhetően fegyelmi megrovásban részesült munkahelyén, a Széchényi Könyvtárban (lásd még Turbucz 2020, 146–153), és egy időre Hómantól is eltávolodott.

Nem sokkal utóbb a szerencséje váratlanul megfordult. 1937-ben elnyerte a székesfőváros Ferenc József irodalmi díját, 1938 szeptemberében a Nemzeti Színházban pedig – egy időben Móricz *Boszorkány* című drámájával – bemutatták a *Farkaskaland* című színművét, ami korábban nem látott népszerűséget hozott neki (bővebben Asztalos 2020, 81–82; PIM G120 Asztalos 1971, 8). Továbbra sem hagyott fel a történetírással, hamarosan ez juttatta be a filmiparba is, de a prioritást ettől kezdve már a színház jelentette számára. Az alábbi történelmi tanulmányai jelentek meg ekkoriban: *A magyarság Buda visszafoglalásában vitt szerepének jelentősége* (1936); *Ki volt az Elzevirek magyar Reszpublikájának kompilátora?* (1937); *Az árvíz története* (1938); *Árvízi mozaik* (1938); *Hunyadi Mátyás udvara* (1940), továbbá történetpolitikai könyvet is írt *Ez Magyarország!* (Budapest, 1940) címmel.

Miután sokoldalúsága immár országosan ismert volt, és mert jó előadó hírében állt, aki nemcsak különféle népművelő és szabadegyetemi előadásokon, hanem 1933 óta a magyar rádió mikrofonja mögött egyaránt megállta a helyét, a könyvtárból hamar egy minisztériumi íróasztalhoz ültették. Távozása előtt, hivatkozva kifogástalan munkavégzésére, a Ferenc József-díjra, továbbá a *Farkaskaland* átütő sikerére, minősítési lapjáról ügyesen töröltette a korábbi fegyelmi eljárás ítéletét (MNL OL K 726. 618/1938. Asztalos fegyelmi ítéletének törlése). A minisztérium 1938 őszén sebtiben megszervezett V. osztályán részt vett az I. bécsi döntéshez kapcsolódó magyar rádiópropaganda kidolgozásában (Asztalos 2020, 83–86). Később nehezebb propagandaszervezési feladatokkal és különböző népszerűsítő előadások tartásával szintén megbízták. Közben Cs. Szabó László és Ortutay Gyula támogatásával több rádiójátékát is bemutatták (PIM G120 Asztalos 1971, 18–19).

Minisztériumi és rádiós pályafutásával párhuzamosan – mint a Nemzeti házi szerzője (Szász 2012, 283; Ambrus 1994, 371) – szinte évente jelentkezett új színdarabokkal. 1939-ben *Alterego* címmel a II. Józsefről szóló vígjátékát élvezhette a publikum, 1940-ben Lope de Vega egyik darabját dolgozta át, ami végül a *Vidám szüret* címet kapta. Ekkoriban már nemcsak Magyarországon,

hanem Európa-szerte ismert színpadi szerző. *Alteregóját* minden nagyobb társulat színre vitte, mi több, Hans Bartsch New York-i színpadi kiadó a következő öt művét is előre lekötötte (PIM G120 Asztalos 1971, 10). 1942-ben készült el a *Négyessel* és az *Asszonylázadással*. Az előbbi egy kamarakomédia volt, amit az Új Magyar Színházban vetítettek, utóbbi lényegében a *Farkaskaland* – vígjátéki – folytatása. A *Négyes* ugyan a közönségnek tetszett, de a kritikusokat erősen megosztotta. Az *Asszonylázadás* azonban annak ellenére, hogy maradéktalan közönségsikert könyvelt el, és a darabot Hóman Bálint is „végighahotázta”, a Turul Szövetség közbelépése nyomán levették a színpadról (Asztalos 2020, 92–96; PIM G120 Asztalos 1971, 14). Asztalost bár elkésztette a darab szélsőjobboldali fogadtatása, de a történelmi színmű műfajában még sok fantáziát látott. Egyebek között ez volt az oka, hogy elkészítette a *Don Juan visszatér* című darabot, ám a háború előrehaladtával a bemutató végül örökre elmaradt (PIM G120 Asztalos 1971, 14–15).

Említettem, hogy a színdarabírás közben sem hagyta abba a történelemtudomány művelését. Tehetsége révén kezdetben szakmai tanácsokkal látta el a filmeseket, mígnem 1940 tavaszán felkérték a készülőfélben lévő *Pénz beszél* című produkció forgatókönyvének elolvasására. Az eredmény a teljes átdolgozás lett. 1973-ban ekként emlékezett vissza az esetre:

Átolvastam a forgatókönyvet, – tudtam, hogy már melyik jeleneteket vették fel, – és másnap közöltem az engem felkeresőkkel, hogy hol látom szükségét a szöveg megmásításának, de akcióbeli változást is javasoltam. Észrevételeimet magukévá tették s neki is fogtam az új szövegek megírásának s kidolgoztam a javasolt akcióbővítést is. [...] Természetesen, minthogy a változtatásokat részletekben készítettem el, részletekben is vittem be a műterembe, hogy átadjam azokat rendelőimnek. Így most már láttam olyan felvételeket, amelyeket magam is formálgattam. Ez volt a debütálásom a filmgyártásban (PIM G124 Asztalos 1973, 20).

A *Pénz beszél* után még több mint egy tucat alkotás – köztük saját forgatókönyvei – megfilmesítéséből vette ki részét (bővebben Murdák–Deák 2006, 39–40; PIM G124 Asztalos 1973). A mozi mellett a regényírás is vonzotta. Filmes karrierje indulásával közel egy időben megjelent első regénye, az *Alibi*. A korrajzban Asztalos egy váratlanul sok pénzhez jutott, Erdélyből menekült vidéki tanár önmeghasonlását és külföldre, hosszabb szabadságra való szökését ábrázolja (*Nemzeti Ujság*, 1940. márc. 31. 15). Az *Alibi* mellett összegyűjtötte és irodalmi formába öntötte a Mátyás királyhoz kapcsolódó ismertebb meséket (*Vidám történetek Mátyás királyról*. Budapest, 1940). Következő nyomtatásban megjelent két műve történelmi regények voltak. A *Felszáll a sas* (Budapest, 1943)

Zrínyi Ilonának állított emléket, az *És seregek támadtak...* pedig a magyar katonai dicsőséget magasztalta.

1944 végén, Budapest közelgő ostroma előtt – mint minisztériumi felsővezetőt – előbb a Dunántúlra, utóbb tovább nyugatra, Németországba vezényelték. A szétesőfélben lévő magyar állam minisztériumi tisztviselőjeként Asztalos a legfontosabb feladatának tartotta a Szépművészeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár műkincseinek megmentését és leválasztását az ún. Aranyvonatról. Ugyancsak nevéhez köthető a Balatonfüreden lévő Teleki Intézet és a tihanyi biológiai intézet nyugatra evakuálása (Asztalos 2020, 111–119).

Miután 1945-ben hazatért, itthon a dicsőség helyett a politikailag megbízhatatlanok osztályrésze, a kiközösítés és az állásvesztés várta. A háború után lényegében felesége, Kócsy Erzsébet zongoraművésznő tanári fizetéséből és magántanítványaiból éltek. Asztalos 1947-től újra írt; irodalmi pályázatokból próbált pénzhez jutni. Előbb megnyerte a Bethlen Gábor Szövetség egyik felolvasásos pályázatát, majd 1950-ig még két protestáns jeligés dráma- és egy novellapályázatot. Készített néhány novellát a *Bizonyság* című református irodalmi lap számára is (PIM V. 5790/26. Asztalos-levél).

1951-ben feleségével és anyósával Körösladányba telepítették, s amíg ők egy parasztház mellékszobájában tengették mindennapjaikat, budai villájukat a hatalom illetékes képviselői kifosztották, az épület pedig idővel az NDK nagykövetségéhez került (Oravszki 1991, 11–12). A családot soha nem kártalanították sem az okozott szenvedésekért, sem az 1940-es évek elején önerőből felépített villa kifosztásáért és állami kisajátításáért. Történészként és íróként Asztalos egyaránt indexre került. Hosszú ideig ismét az íróasztalnak készíthette munkáit. Amíg addigi kéziratai egy penészes budai pincében várták jobb sorsukat, száműzetése első öt éve alatt amolyan „hagyatéki tárgynak” öt regényből álló történeti regényciklust írt. A sorozat 1519-től 1670-ig beszél el Erdély és a világ sorsát „egy átokfogta gyűrű útját követve, amit előbb Báthoryak, majd Báthory fattyak viselnek” (PIM V. 4566/22. Asztalos-levél).

Rátérve a jelen szövegkiadásra, miként az a „*Csibe*” *tanúja voltam*-ból világosan kiderül, a híres történész volt a nem sokkal korábban, 1942 őszén elhunyt Móricz Zsigmond fogadott leányának (szeretőjének) esküvői tanúja. A sajátos visszaemlékezés keletkezéstörténete szintén megtudható a műből: eszerint azt a Csibe-nekrológok ihlették. Esetünkben viszont érdekesebbek ennél megírásának körülményei és a kézirat további sorsa.

Az 1960-as években nagy változások történtek Asztalos Miklós életében. A politikai miliő enyhülni kezdett, és a kommunista diktatúra az engedékenyebb arcát mutatta az író felé is. Szabadon levelezhetett, 1962-ben (alkalmi) munkát kaphatott a körösladányi művelődési házban, 1966-tól az Irodalmi Alap egy kevés

nyugdíjat folyósított számára, miközben kinevezik a művelődési ház vezetőjének. Továbbá a tiltott és túrt szerzőség határán egyensúlyozva szököévente még publikálni is engedték. Kései tanulmányai: *Személyes emlékeim Szabó Dezsőről* (1970); *A néma levente forrása* (1974).

Visszaemlékezései megírására Tolnai Gábor biztatta az agg író (MTAKIK Kt. Ms 5088/197. Asztalos-levél)³, aki Szabó Dezsőről készített visszaemlékezése sikerén felbuzdulva, újra írógéphez ült és az elkövetkező évtizedben folyamatosan vetette papírra emlékeit. Ebben a ténykedésében nem szegte kedvét, hogy további kiadásokra már nem nyílt lehetőség. 1969 és 1971 között az alábbi visszaemlékezéseket írta meg: *Találkozásaim a történelemmel, Professzoraim – Egy lecke könyv emlékezik; Szekfű–Hóman; A körösladányi árvízi napok; Hogyan éltek a „nevelők” László Mihály magángimnáziumában; „Csibe” tanúja voltam; Kapcsolatom Németh Antallal*. Az ezt követő évtizedben készített művek kidolgozottságával és hangvételével összevetve megállapítható, hogy szerzőjük ezeket még biztosan szeretne volna megjelentetni, azokból elismerést, esetleg pénzt remélt. Ezt a megállapítást látszik igazolni egy 1971. október 4-i, László Gyulának, az Irodalmi Szakosztály akkori vezetőjének írt levele is, amelyben a figyelmébe ajánlja a most felsorolt munkákat (PIM G116 Asztalos-levél).

Ez alatt az idő alatt Asztalosék életkörülményei tovább javultak.

Most, hogy másfél évvel ezelőtt – idézem egyik leveléből, amelynek mellékletként egy előkerült kottát küld meg barátjának – az addigi egyetlen konyhátlan, kamrátlan szobánk helyett egy lakásszámba menő kis házikót kaptunk, s így van már némi helyünk szanaszét került s még el nem kallódott holmijaink elhelyezésére, lehozattuk egy budai barátunktól a nála több mint húsz éven át megőrzött kottáinkat és könyveinket (óh nem mind, csak a töredéket!), s előkerült az ide mellékelt kotta is (PIM V. 4142/16. Asztalos-levél).

Az író további visszaemlékezései így többek között *A Bartha Miklós Társaság megalakulása, 1925* (1970); *Kapcsolatom a „mozi”-val: Adatok a magyar filmjátszás és filmgyártás történetéhez* (1973); *Adatok a Bartha Miklós Társaság történetéhez* (1977); *Országos Széchényi Könyvtár... Oh!* (1982); *Miniszteriális éveim... 1938. szeptember – 1946. október* (1982); *A kitaszítottak évtizedei 1946–1982* (1983) az utolsót leszámítva irodalmilag nem annyira kidolgozottak, mint a *Személyes emlékeim Szabó Dezsőről* vagy a nemrégiben megjelent *Szekfű–Hóman*. Adatokban azonban sokkal gazdagabbak, tartalmában pedig személyesebbek és a részletekben sem annyira szűkszavúak, mint a fönt felsor-

³ 1957-ben Szántó Györgytől felkérést kapott egy ifjúsági regény megírására, amit el is vállalt, ám a munkát idővel jobbnak látta félbehagyni.

rolt munkák. Néhány évvel halála előtt az évtizedek alatt több iratfolyóméterről duzzadt levelezését, kézíratait és memoárjait rendszerezte, majd egy részüket az Országos Széchényi Könyvtárnak adományozta. Hagyatékának kisebb részei a Petőfi Irodalmi Múzeumba és az MTA Kézirattárába kerültek, de maradtak dokumentumok Körösladányban is.

Asztalos Miklós most közrebocsátott műve ugyan nem vethető össze „nagy memoárjaival”, ám ettől még nem kevésbé értékes. Egy aprócska, de talán a legkülönlegesebb forrása a „negyedik Móricz-lány” kalandos életének. Azt hiszem, a leghelyesebb, ha akként kezeljük, aminek szerzője is szánta: egy öreg író nem éppen szokványos visszaemlékezésének.

Források és irodalom

Közgyűjteményi források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, K szekció (MNL OL K)

Asztalos Miklós önéletrajza MNL OL K 726 71/1930. Vallás- és közokt.miniszter úr a Gyűjteményegyetem létszámában fogatosított kinevezések tban.

Asztalos Miklós irodalmi munkássága MNL OL K 726 71/1930. Vallás- és közokt.miniszter úr a Gyűjteményegyetem létszámában fogatosított kinevezések tban.

Asztalos fegyelmi ítéletének törlése MNL OL K 726. 618/1938. Orsz. Széchényi Könyvtár főigazgatója dr. Asztalos Miklós alkönyvtárnok fegyelmi ítélet törlése iránti kérését beterjeszti.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár (MTAKIK Kt.)

Asztalos-levél MTAKIK Kt. Ms 5088/197. Asztalos Miklós levele Gergely Pálnak 1969. március 6.

Asztalos-levél MTAKIK Kt. Ms 5464/118. Asztalos Miklós levele Mester Miklósnak, 1976. nov. 1.

Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM)

Asztalos Miklós. 1969. G116 Asztalos Miklós visszaemlékezései: *Professzoraim: Egy lecke-könyv emlékezik*. Körösladány: Kézirat.

Asztalos Miklós. 1970. PIM G122 Asztalos Miklós visszaemlékezései: *A Bartha Miklós Társaság megalakulása (1925)*. Körösladány: Kézirat.

Asztalos Miklós. 1971. PIM G120 Asztalos Miklós visszaemlékezései: *Kapcsolatom Németh Antallal (1928–1951)*. Körösladány: Kézirat.

Asztalos Miklós. 1973. PIM G124 Asztalos Miklós visszaemlékezései: *Kapcsolatom a „mozi”-val: Adatok a magyar filmjászság és filmgyártás történetéhez*. Körösladány: Kézirat.

Asztalos-levél PIM G116 Asztalos Miklós levele László Gyulának, 1971. október 4.

Asztalos-levél PIM V. 4142/16. Asztalos Miklós levele Jékely Zoltánnak, 1972. február 2.

Asztalos-levél PIM V. 4566/22. Asztalos Miklós levele Áprily Lajosnak, 1958. március 4.

Asztalos-levél PIM V. 5790/26. Asztalos Miklós levele Szántó Györgynek, 1957. március 5.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (OSZK Kézirattár)

Asztalos Miklós hagyatéka. Fond 301. 2 doboz, *Regénytöredékek*.

Asztalos-levél Fond 7/59. Asztalos Miklós levelei Szekfű Gyulának, 12. levél, 1929. márc. 7.

Folyóiratok és napilapok

Pécsi Napló, 1929. márciusi lapszámok

Nemzeti Ujság, 1940. márciusi lapszámok

Református Kollégium, Székelyudvarhely, 1917

A Székelyudvarhelyi Református Kollégium Értesítője az 1917–1918-ik iskolai évről. Szerk. Szabó András, Székelyudvarhely: Becsek D. Fia Könyvnyomda.

Szózat, 1923. márciusi és júliusi lapszámok.

Szakirodalom

Ablonczy Balázs. 2020. *Ismeretlen Trianon: Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*. Budapest: Jaffa Kiadó.

Albrecht Ferenc. 1928. Asztalos Miklós dr.: Wesselényi Miklós, az első nemzetiségi politikus. *Protestáns Szemle* 37 (4): 280–281.

Ambrus Katalin. 1994. Az elfeledett regényíró: Asztalos Miklós. In *Feltáratlan értékek a magyar irodalomban*. Szerk. Szabó B. István. 370–376. Budapest: ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet – MTA Irodalomtudományi Intézet.

Asztalos Miklós. 1923. A pécsi egyetem megnyitásakor. *Pécsi Lapok*, okt. 14. 2.

Asztalos Miklós. 1929. Pécs szellemi élete. *Magyar Szemle* 5 (V. köt.): 216–226.

Asztalos Miklós. 1931. A tizenhetedik század. *Protestáns Szemle* 40. 553–563. Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság.

Asztalos Miklós. 1932. A tizennyolcadik század: Szekfű Gyula könyve. *Protestáns Szemle* 41. 262–268. Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság.

Asztalos Miklós. 1933. A tizenkilencedik és huszadik század: Szekfű Gyula könyve. *Protestáns Szemle* 42. 492–497. Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság.

Asztalos Miklós. 2012. *Alibi*. Pomáz: Kráter Műhely.

Asztalos Miklós. 2020. *Szekfű-Hóman*. Máriabesnyő: Attraktor Kiadó.

B. Bernát István. 1986. „Híd! Út, ahol nincsen út...”: A „Híd” című folyóirat és a Bartha Miklós Társaság: 1927–1928. *Magyar Filozófiai Szemle* 30 (5–6): 659–689.

Cseke Péter. 2005. József Attila, a „félíg székely”. *Székelyföld* 9 (7): 54–72.

Finta Zoltán. 1940. MórícZ Zsigmond Erdély-trilógiája. *Keleti Ujság*, febr. 12. 9.

Hajnal István. 1928a. Asztalos Miklós: Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. *Századok* 61–63 (9–10): 898–900.

Hajnal István. 1928b. Erdélyről. *Napkelet* 6 (24): 938–939.

Kántor Lajos. 1999. Az Erdélyi férfi: Asztalos Miklós, az ezredvégi Kolozsvárról nézve. *Bárka* 6 (4): 55–57.

Mudrák József – Deák Tamás. 2006. *Magyar hangosfilm lexikon 1931–1944*. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.

Milotay István. 1929. Végletek utja. *Magyarság* febr. 24. 1–2.

- Oravszki Ferenc. 1991. A méltóságos urat kitelepítették: Asztalos Miklós (kései) rehabilitációja. *Ring* 3 (18): 11–12.
- Pogány György. 1990. A könyvtári Szemle és Asztalos Miklós. *Könyvtáros* 40 (6): 337–344.
- Pomogáts Béla. 1999. Magyarság és erdélyiség: Asztalos Miklós emlékezete. *Bárka* 6 (4): 50–54.
- Szász István Tas. 2012. Kolozsvár neveltje, Budapest kedvence, Körösladány remetéje: Asztalos Miklós történész-író bemutatása. In *Alibi*. 277–285. Pomáz: Kráter Műhely.
- Turbucz Péter. 2020. Mesterek árnyékában és azon túl: Asztalos Miklós emlékei Szekfű Gyuláról és Hóman Bálintról. In *Szekfű–Hóman*. 125–156. Máriabesnyő: Attraktor Kiadó.
- Villáminterjú dr. Asztalos Miklóssal, a pécsi egyetemi könyvtár egykori tisztviselőjével, akiből európai nevű színpadi szerző lett. *Pécsi Napló*, 1940. nov. 9. 5.

Peter TURBUC

OD ISTORIJE DO KNJIŽEVNOSTI

Biografska skica života Mikloša Astaloša

Studija nastoji da ukratko rezimira bogat život Mikloša Astaloša. Za razliku od prethodnih publikacija na ovu temu, dati pregled ne pristupa temi sa stanovišta njegovih ličnih ili porodičnih iskustava. Svoje tvrdnje zasnivam na arhivskim dokumentima i vlastitom istraživanju. U velikoj meri sam se oslanjao na Astaloševe lične memoare i prepisku, a u skladu sa objavljenim izvornim tekstom detaljnije se bavim i mladošću ovog istoričara. Prilikom rekonstrukcije njegovog naučnog razvoja ukratko se dotičem njegovih književnih veza sa Žigmondom Moricom. Za razliku od stručne literature koja je isticala istorijske i književne odlike njegovog rada, ja se bavim celokupnom Astaloševom književnom delatnošću. Takođe se malo pominju okolnosti nastanka njegovih memoara, pa se u ovom radu takođe bavim prikazom decenija nakon Drugog svetskog rata.

Ključne reči: život Mikloša Astaloša, Hortijevo doba, istorija, pozorište, film

Peter TURBUCZ

FROM HISTORY TO LITERATURE

Biographical Sketch of the Life of Miklós Asztalos

The study attempts to briefly summarize the life of Miklós Asztalos, which is rich in twists and turns. In contrast to previous publications on the subject, this review does not approach its subject in terms of personal or family experiences. I base my findings on archival documents and my own research. I have relied heavily on Asztalos's own memoirs and correspondence, and in line with the published source text, I also deal with the historian's youth at greater length. During the reconstruction of his scientific development, I briefly touch on his literary connection with Zsigmond Móricz. In contrast to the literature that highlighted the historic and literary attitudes, I touch on Asztalos's entire literary functioning. There has also been little mention of the circumstances of the genesis of his recollections, so in my work I also tackle the decades following World War II.

Keywords: life of Miklós Asztalos, Horthy era, history, theater, film

FÜGGELÉK

ASZTALOS Miklós

„CSIBE” TANÚJA VOLTAM

Emlékeim Móricz Erzsébetről⁴

Egy hete sincs, hogy a *Magyar Nemzet* „Napló” rovatában egy halálhír ütötte meg a szememet: meghalt Csibe, Móricz Zsigmond fogadott leánya.⁵ Majd az *Élet és Irodalom* 1971. március 13-iki számában olvasom Örvös Lajos⁶ megemlékezését az elhunyról *Meghalt Csibe* címmel. Tegnap pedig a *Magyar Nemzet* 1971. március 14-iki, vasárnapi számában Ruffy Péter⁷ háromhasábos írásával találkoztam, amely *Elment Árvácska, egy Móricz-hős halálára* címmel részletesen foglalkozik Csibe, másként Árvácska, eredeti nevén Littkey Margit, utóbb, Móricz Erzsébet, végül Keresztes Károlyné nem mindennapi életsorsával.⁸ Úgy érzem, nekem is el kell mondanom emlékeimet erről az irodalomtörténeti érdekességű leányról, akivel 1944 légiriadós tavaszán pár órára összehozott a kiszámíthatatlan sors. A sors ez alkalommal férfi volt, dr. Lőrinczy Szabolcs miniszteri tanácsos⁹, a Kultuszminisztérium elnöki osztályának akkori főnöke, ismerősökben gazdag életem egyik leghűségesebb barátja.¹⁰ Olyan barátom volt Szabolcs, akinek nem lehetett nemet mondani, ha kért az embertől valamit, mint ahogy ő sem tagadott volna meg semmit, ha kértem volna tőle valamit.

Egy koratavaszi szombat délben volt. Ekkor már nem az elnöki osztályban szolgáltam, hanem a tudományos osztály főnökhelyettese voltam.¹¹ Telefonon hívott fel és arra kért, hogy menjek le hozzá. Különben is együtt ebédelgettünk

⁴ A visszaemlékezés Asztalos Miklós jogutódja és az Attraktor Kiadó engedélyével kerül közreadásra.

⁵ Littkey Erzsébet, Móricz Erzsébet, 1941-től Littkey-Móricz Erzsébet (1916–1971) könyvkereskedő, könyvkiadó, *Csibe* beceneven Móricz Zsigmond szeretője és örökbe fogadott leánya.

⁶ Örvös Lajos (1923–2002) író, költő, műfordító, Móricz Zsigmond patronálta, barátja és újságíró társa.

⁷ Ruffy Péter (1914–1993) Pulitzer-emlékdíjas (1993) újságíró, író.

⁸ A szóban forgó újságcikkek: *Magyar Nemzet* 1971. márc. 10. 4.; Örvös Lajos: *Meghalt Csibe. Élet és Irodalom* 1971. márc. 13. 2.; Ruffy Péter: *Elment „Árvácska”. Egy Móricz-hős halálára. Magyar Nemzet* 1971. márc. 14. 11.

⁹ Lőrinczy György író fia, Asztalos Miklós közeli barátja, vallás- és közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos. Életrajzi adatai nem ismertek.

¹⁰ Lőrinczy Szabolcs Asztalos több visszaemlékezésében is úgy szerepel, mint az a személy, aki „bevitte őt” a kultuszminisztérium elnöki osztályába.

¹¹ Kinevezéseit lásd *Budapesti Közlöny* 1944. jan. 15. 1.; 1944. jan. 15. 3.; *Hivatalos Közlöny* 1944. febr. 1. 41.; 1944. febr. 1. 45.

a szemben levő Szabadság Kávéházban¹², s azt hittem, azért hív, hogy most is együtt menjünk át ebédelni. De most mást akart. Egy kéréssel fordult hozzám.

– Miklós, – mondta, – holnap egy esküvőn kellene tanúskodnom, de egyéb elfoglaltságom is lenne. Arra kérnélek, hogy menj el helyettem és légy a menyasszony esküvői tanúja.

Meghökkenem. Ugyan milyen esküvő lehet az, ahol egy soha nem is látott ember lesz a [menyasszony] tanúja?

– Ki a menyasszony? – Kérdeztem.

– Móricz Zsiga leánya.

– Akkor szívesen. – Mondottam.

A Móricz-lányok nem voltak ismeretlenek előttem.¹³ 1929–30-ban, berlini kollégista éveim alatt¹⁴ volt berlini egyetemi hallgató Móricz Zsiga legidősebb lánya, Virág s vele nap-nap mellett együtt voltam, mintegy állandó apahelyettese voltam, közös lévén a baráti körünk. Mikor hazatértünk, Móricz Zsigáéknál is voltam többek közt Kniezsa István¹⁵ barátommal s akkor megismerkedtem a másik két Móricz-lánnyal és a második asszonnyal, Simonyi Mária¹⁶ művésznővel is. Virággal férjhez menetele után is találkoztam s feleségem is jól ismerte. Így hát nem találtam benne semmi különöst, hogy a harmadik Móricz-lánynak tanúja legyek az esküvőjén. Tudtam, hogy a második lány is régen férjnél van s így csak a harmadikról lehet szó.

– Hol lesz az esküvő és mikor? – Kérdeztem.

– Csak polgári esküvő lesz. Dél előtt 11 órakor a II. kerületi anyakönyvvezetőségben a Budai Vigadó épületében.

– Rendben van. Ott leszek. Nem lesznek meglepve, hogy nem te jelensz meg?

– Nem. Majd értesítem a menyasszonyt.

Ebben maradtunk. Elmentünk ebédelni s ebéd közben csak annak az aggodalomnak adtam hangot, hogy bár ne lenne közben légiriadó, vagy épen támadás.

– Vasárnap talán nem. – Vélte Szabolcs.

Másnap az ötös autóbusszal bejöttem a Húvösvölgyből s leszálltam a Budai Vigadónál. Bementem a Fő-utcai kapun s felmentem az emeletre az anyakönyv-

¹²Ma Szabadság Bisztró, Aulich utca 8.

¹³A Móricz lányok: Móricz Virág (1909–1995) a *Nyugat* titkára, segédrendező, író; Móricz Gyöngyi (1911–1979) könyvkötő; Móricz Lili (1915–1999) színésznő, író.

¹⁴A külföldi tanulóévekhez lásd Asztalos Miklós. 2020. *Székfü–Hóman*. 21–23. Máriabesnyő: Attraktor Kiadó.

¹⁵Kniezsa István (1898–1965) nyelvész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja (1947). Kapcsolatukról bővebben lásd Asztalos 2020, 24–25.

¹⁶Móricz Zsigmond 1926-tól 1937-ig élt házasságban Simonyi Máriával (1888–1937).

vezetőség helyiségéhez. Egy utcai ruhába öltözött leány jött elém. Még egymagában volt. Megkérdezte, én vagyok-e a tanú? Megnyugtattam, hogy én vagyok az. Be sem mutatkoztam. Ő sem. Mint régi ismerősöknél természetes volt ez, mégha olyan régen nem is találkoztunk, mint mi ketten, amióta nem jártam fel a Móricz-családhoz.

Az első, amin csodálkoztam magamban, az volt, hogy sehogyan sem emlékeztem erre az arcra. A második csodálkozásom az volt, hogy a másik két Móricz-lány késett, sőt mint utóbb kiderült, el sem jött. Kicsit különösnek találtam, dehát mit lehessen tudni, miért, gondoltam.

Aztán megjött a vőlegény és a családja is. Az édesanyja, az édesapja, valamint a két nővére. A vőlegényt¹⁷ elég jelentéktelen külsejű fiatalembernek láttam. Az édesapja, ha jól emlékezem, valami miniszteriális, vagy egyéb magasrangú állami funkcionárius volt. A család örömmel üdvözölt. A nevemet mint történészt is, mint színpadi szerzőt is ismerték. Láthatóan meglepődéssel hallották, hogy a Móricz-családnak régi barátja vagyok. (Zsiga öccsével, Miklóssal¹⁸ sokat dolgoztam együtt.) Mintha ez feledtette volna velük, hogy a nővérek nem jöttek el.

A polgári esküvő a szokott rövid volt. Az anyakönyvvezető is örült annak, hogy megúsza az aktust riadó, bombázás és légópince nélkül. Hallottam, hogy a menyasszonyt Móricz Erzsébetnek hívják. Láttam, hogy így is írta alá a nevét. Kétségtelen, hogy nem tévedtem s azon az esküvőn asszisztálok, amelyre Szabolcs maga helyett elküldött. Esküvő után szerencsét kívántam az ifjú párnak. A szülők pedig meghívtak a lakodalmi ebédre a Vadászkürt Szálló¹⁹ éttermének különszobájába.

Az ebéd jó volt. Kellemes hangulatban folyt le s két óra körül asztalt bontottunk és elbúcsúztunk egymástól. Még egyszer minden jót kívántam a most már feleségnek és a már férjnek s elváltunk. Úgy emlékszem, más-más irányba indult az ifjú pár, az örömszülők, a két nővér és jómagam is. Szép, napsütéses tavaszközépi délután volt. A Lánchídon és az alagúton sétálva mentem át és csak a Krisztinában ültem villamosra.

Hazafelé tartva még egyszer végigemlékeztem a házasságkötés és a lakodalmi ebéd lefolyását. Nem tudtam leküzdeni azt az érzésemet, hogy ebből a proceszusból valahogy hiányzott az öröm. Elég félszegen viselkedett a menyasszony is, a vőlegény is. Egyáltalában nem látszott lelkesnek a két nővér és az örömanya s örömapa sem. Ami legjobban foglalkoztatott az volt, hogy a jelenlevők közül

¹⁷ Móricz Erzsébet férje dr. Keresztes Károly (1911–1948) jogász, közgazdász, könyvkiadó volt.

¹⁸ Móricz Miklós (1886–1966) író, újságíró, szerkesztő. Asztalos többek között a Jancsó Benedek Társaságban dolgozott együtt Móricz Miklóssal. Pomogáts Béla. 1992. Asztalos Miklós: a történész és nemzetpolitikus. *Korunk* 11. 116.; Móricz 1936-ban, *A történeti Erdély* című könyv kapcsán kiobbant botrány közepette is nyíltan kiállt barátja mellett.

¹⁹ A szálloda a Türr István utca 5. szám alatt működött.

senkinek sem tűnt fel, ami engem egy pillanatig sem hagyott magamban nyugton, hogy a Móricz-lány esküvőjén nem jelent meg senki a Móricz-családból. Ezt sehogy sem értettem, viszont rajtam kívül ez – úgy látszott, – mindenki előtt természetesnek látszott. Igaz, hogy határozottan örültem ennek, mert felettébb kínos lett volna számomra, ha tőlem, mint a Móricz-család egyetlen „képviselőjétől” megkérdezték volna, hogy a nővérek hol maradtak, miért nem jöttek el?

Másnap reggel Lőrinczy azonnal lehívott magához s nem kis kajánsággal kérdezte, hogy miként folyt le a Móricz-esküvő? Pár szóval elmondtam, hogy simán és baj nélkül. Megtörtént. Elmúlt. De aztán nekiszegedtem a kérdést:

– Mondd, Szabolcs, miért nem volt ott a két idősebb nővér és miért tűnt előttem olyan ismeretlennek a különben általam egykor jól ismert harmadik Móricz-lány?

Lőrinczy elnevette magát.

– Mert ez a negyedik lány volt!

Roppant elképedt, ne mondjam, együgyű arcot vághattam, mert tovább nevetett.

– Negyedik lány? – Kérdeztem. – Nem értem. Én csak háromról tudok.

– No most már ismered a negyediket is. Elfelejtettem tegnap megmondani neked, hogy ez a Móricz-lány a „Csibe”. Akit Zsiga halála előtt pár évvel örökbe fogadott.

Most kezdett derengeni bennem a dolog. Tényleg, hallottam volt már erről, de nem érdekelt volt közelebbről és így kiesett az emlékezetemből. Kezdem emlékezni, hogy arról rebesgettek volt, hogy Zsiga második házassága ezen a leányszón zilálódott szét. Azt is hallottam, hogy az igazi Móricz-lányok cseppet sem örültek annak, hogy minden Móricz-jog nem három, hanem négyfelé megy ezután. Egyszerre megvilágosodott előttem, hogy miért nem jelent meg egyik Móricz-lány sem és miért nem érdeklődött senki utánuk a násznépből.

Többet nem beszéltünk Móricz Erzsébetéről.

Az idő megsűrűsödött felettünk. A negyedik Móricz-lányról csak 1945 őszén hallottam megint, amikor visszakerültem Salzburgból, ahová április elején nem egészen önszántamból kerültem.²⁰ Az első barát és kolléga, akivel visszajöttöm után elsőnek felvettem a kapcsolatot, Lőrinczy Szabolcs volt, s gyakran találkoztam vele a következő hetekben is, mialatt folyt az igazoló eljárásom, melynek

²⁰ Minisztériumi alkalmazottként Asztalos Miklóst december 5-én Szombathelyre vezényelték, ahonnan – kis kitérével – került Salzburgba. Eközben Sopronban sikerült a Nemzeti Múzeum és a Széchényi Könyvtár kincseit tartalmazó szerelvényt leválasztatnia az ún. Aranyvonatról és azt Szentgotthárdra küldenie. Elutazásáról és nyugati tartózkodásáról lásd Asztalos 2020, 111–119 és Szász István Tas. 2010. Asztalos Miklós emlékezete. *Művelődés* 11. 6.

végén áthelyezésre ítéltetem.²¹ Egyik együttlétünkön Szabolcs hozta elő, hogy nem akarnék-e találkozni Móricz Erzsébettel? Szívesen, mondtam. Szabolcs elmondta, hogy Csibének most könyvkereskedése és kiadóvállalata van. Többek közt Zajti barátunk egyik nagy művét is ki akarja adni.

Zajti Ferenc²², a Fővárosi Könyvtár apostolszakállú fantaszta magántudósa Lőrinczy Szabolcs védencei közé tartozott s minthogy, úgy láttam, Szabolcs bizonyos mértékben befolyásolni tudta Csibét, rávette, hogy foglalkozzék Zajti közreadásával. Szabolcs lelkesedett a népi művészekért, az autodidaktákért és az el nem ismert tehetségekért (már akiket ő azoknak ítélt), s így horgonyzott le Zajti mellett is.

Móricz Erzsikének, Csibének ekkor a Baross utca legelején volt a könyvkereskedése s a kiadóhivatala.²³ Itt kerestem fel egy délelőtt, jó másfél évvel az emlékezetes házasságkötési aktus után. Szívesen fogadott. Elbeszélgettünk erről is, arról is, de semmi lényegesről nem esett szó közöttünk. Biztatott, hogy máskor is nézzek be hozzá. Talán még egyszer megismételtem bekukkantásomat Csibe boltjába, aztán a rámszakadt gondok elterelték a figyelmemet Móricz Zsiga fogadott lányáról. Szabolcs sem beszélt róla s így mit sem tudtam sorsa folyásáról, egészen addig, amíg a múlt héten nem olvastam a halálhírét. Ekkor felszakadt bennem az emlékezés s meg is rögzítettem ezt az életrajzi adatát, amelyről most már rajtam kívül, minthogy Csibe is, a férje is, Lőrinczy is halott, nem tud senki. Kis adat, jelentéktelen adat, de sohsem lehet tudni, hogy nem fog-e egykor érdekelni valakit...

Körösladány 1971. III. 15–16.

²¹ Valójában még 1945 májusában felfüggesztették, majd 1946 augusztusában B-listázták. Utolsó minisztériumi fizetését 1946. november 1-jén vette fel. *Magyar Közlöny* 1945. máj. 9. 1.; *Magyar Nemzet* 1946. aug. 17. 2. Az ellene folytatott igazoló eljárás részleteit a *Minisztériális éveim* című visszaemlékezése 156–162. oldalán részletesen elbeszéli.

²² Zajti Ferenc (1886–1961) író, festőművész, a húszas évek második felétől 1946-ig a Fővárosi Könyvtár keleti gyűjteményének vezetője.

²³ Az üzlet a Baross utca 43.-ban működött.

KRITIKA

